

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเขตนบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตอนที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับเขตนบุรี

ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้

ความหมายของแหล่งเรียนรู้

ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้
อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 46-47) ได้ให้ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์และเป็นสถานที่เพื่อการเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น อุทยานป่าไม้ น้ำตก ภูเขา แหล่งน้ำ หิน ดิน ทราย ห้วย หนอง บึง ทะเล หรือแหล่งการเรียนรู้ที่ตั้งใจจัดสร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน วัด พิพิธภัณฑ์ หอสมุด สถานประกอบการต่างๆ หรือเกิดความรู้ในแต่ละบุคคลจากการคิดปฏิบัติและสร้างความรู้ด้วยตนเองเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้จึงเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศและประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเอง

ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ สรุปได้ดังนี้ (อนงค์ศิริ วิชาลัย, 2552: 49-50)

1. เป็นแหล่งรวมขององค์ความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ในด้านต่างๆ พร้อมทั้งจะให้ผู้เรียน ได้ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคล
2. เป็นแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ให้โอกาสแก่ทุกๆ คนทั่วถึงกัน
3. เป็นแหล่งที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้จากสภาพจริง เช่น แหล่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ พิพิธภัณฑ์ โบราณสถานหรือสถานประกอบการ
4. เป็นแหล่งที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ได้ศึกษาปฏิบัติเองและสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

5. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย เกิดความสนุกสนานและสนองตอบความสนใจและความต้องการที่จะเรียนรู้

6. เป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

7. ช่วยให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้มีความรู้ รักและภูมิใจในท้องถิ่นและประเทศชาติ

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้

แหล่งการเรียนรู้แบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะ มีรายละเอียด ดังนี้

อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 52-53) ได้แบ่งประเภทของแหล่งการเรียนรู้ตามเกณฑ์ลักษณะของแหล่งการเรียนรู้และแหล่งที่ตั้งของแหล่งการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แบ่งประเภทตามลักษณะของแหล่งการเรียนรู้ แบ่งออกได้ 3 ประเภท ได้แก่

1.1 แหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคล เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดความรู้ความสามารถในด้านการประกอบอาชีพ ได้แก่ ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ชาวประมง การสืบสานวัฒนธรรมตลอดจนนักคิด นักประดิษฐ์ ศิลปิน กวี และผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ

1.2 แหล่งการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ทะเล ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร กรวด หิน ดิน ทราย แร่ น้ำตก พืชชนิดต่างๆ

1.3 แหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้นมาเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนรวบรวมสิ่งต่างๆ ที่อยู่กระจัดกระจาย นำมาไว้เพื่อการศึกษาเรียนรู้ต่อกัน ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด บ้านเรือนที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ หอศิลป์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ วัด มัสยิด สวนสาธารณะ เป็นต้น

2. แบ่งประเภทตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งการเรียนรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.1 แหล่งการเรียนรู้ในสถานศึกษาหรือสถาบันการศึกษา การจัดการเรียนการสอนในอดีต เป็นบทบาทการถ่ายทอดความรู้หรือเรียกว่า สอนหนังสือนั่นเองประกอบ ได้แก่ ครู อาจารย์ ห้องเรียน ห้องสมุดเป็นส่วนใหญ่ แต่ต่อมาปรัชญาการจัดการศึกษาเปลี่ยนไป สถานศึกษาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการถ่ายทอดความรู้จากตำราหรือสอนหนังสือเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาผู้เรียนทุกด้าน ทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคมและร่างกาย จึงมีคำกล่าวว่า “การสอนคนมิใช่สอนหนังสือ” ดังนั้นสถานศึกษาจึงต้องส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ ของผู้เรียนให้ครบถ้วน และจัดห้องเรียน ห้องปฏิบัติการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ได้แก่ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์

ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องสมุด ห้องโสตศึกษา ห้องจริยธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ อาคารสถานที่ บริเวณและสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ได้จัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ เช่น มุมหนังสือ มุมคณิตศาสตร์ มุมของเล่น สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร สวนดอกไม้ ต้นไม้พุดได้ สวนหย่อม น้ำตกจำลอง สวนสัตว์ในโรงเรียน บ่อเลี้ยงปลาหรือแหล่งน้ำในสถานศึกษา เป็นต้น

2.2 แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนค่อนข้างจะกว้างและครอบคลุมทั้งแหล่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ แหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์จัดสร้างขึ้นและแหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคล ซึ่งถือว่าอยู่นอกสถานศึกษาหรืออยู่ในชุมชนท้องถิ่น จัดเป็นประเภทแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ตลาด โบราณสถาน โบราณวัตถุ สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สถานที่ราชการ สถานที่ประกอบการ สวนสาธารณะ ทุ่งนา สวนผัก สวนผลไม้ ร้านค้า แหล่งทอผ้า แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน คนตรีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ปรากฏชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2549) อ้างถึงใน อนงค์ศิริ วิชาลัย (2552: 53 – 54) ได้แบ่งประเภทของแหล่งการเรียนรู้ออกเป็น 6 ประเภทคือ

1. แหล่งการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน และโบราณสถาน เช่น พระราชวัง วัด โบราณสถาน อนุสาวรีย์ พระธาตุ เจดีย์ พระปรางค์ ป้อมค่าย ประตูกองเมืองต่างๆ เป็นต้น
2. แหล่งการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ โรงละครแห่งชาติหอศิลป์ เมืองโบราณ ตลาดน้ำ สวนสยาม บ้านจิมทอมป์สัน บ้านถวาย บ้านร้อยอันพัน อย่าง บ้านควายไทย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น
3. แหล่งการเรียนรู้พิพิธภัณฑ์สถาน เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานพระนครเรือนพระราชพิธี เป็นต้น
4. แหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนหิน สวนป่า หรืออุทยานแห่งชาติ เป็นต้น
5. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ราชการ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม รัฐสภา มหาวิทยาลัยวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ ของรัฐ เชื้อนผลิตพลังไฟฟ้า
6. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสถานประกอบการ เช่น สำนักพิมพ์ ศูนย์จำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โรงงานต่างๆ บริษัท ร้านค้า ศูนย์ธุรกิจต่างๆ เป็นต้น

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นวัฒนธรรม ที่สะสมจากการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของคน จนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต คนไทยทุกคนควรรู้ควรศึกษา ปรับปรุงพัฒนา และนำไปใช้ เพื่ออนาคต เพื่อการดำรงอยู่ ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างสันติ ดังนั้นภูมิปัญญาไทย จึงเป็นองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่ประกอบด้วยแนวคิดในการแก้ปัญหาของตนเองจนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวความคิด แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามกาลเวลา ผู้เชี่ยวชาญและวิชาการได้ให้ความหมาย สามารถสรุปได้ดังนี้

นุชลี คล้ายวันเพ็ญ (2553: 27) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มวลความรู้และประสบการณ์ที่เกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการสั่งสมจากประสบการณ์ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านหรือชุมชนคิดค้นเองและมีกระบวนการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับจากการศึกษาและอบรมในสถาบันทุกสถาบันภายในท้องถิ่น อันได้แก่ วัด ครอบครัว สถานประกอบการและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นมรดกทางสังคมและเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาและนำองค์ความรู้นั้นมาแก้ปัญหาหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

ศศิธร ธรรมโสภิต (2553: 36) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา พัฒนาชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพธรรมชาติรวมทั้งเหมาะสมกับยุคสมัย

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 826) อธิบายความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า“ภูมิ หมายถึง พื้น ชั้น พื้นเพ ความรู้ ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ ความสารถ”เมื่อนำคำข้างต้นมารวมกันกับคำว่าไทย จะได้ความหมายว่า“ภูมิปัญญาไทย หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถของคนไทย ชาติไทย และประเทศไทย”

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2541: 55 - 56) ให้มีความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ (ความเฉียบคมในการหยั่งเห็น หยั่งรู้ ที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน รากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงมักเกี่ยวเนื่องกับการนำสถานะ ตามธรรมชาติที่อยู่ในวิสัยที่จะจัดการได้ หรือภาวะที่เกิด

จากการกระทำ การเสาะสร้างของคนรุ่นก่อนๆ มาปรับเปลี่ยนให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีพขั้นพื้นฐาน หรือปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยาบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ แล้วภูมิปัญญาเหล่านั้นค่อยๆ แยกหน่อต่อยอดเป็นภูมิปัญญาเพื่อจรรโลงจิตใจ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ อันได้แก่ ภูมิปัญญาประเภทงานช่างฝีมือและศิลปกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาอันเป็นปทัสถานที่ยึดถือว่าเป็นความดี ความงาม ตามคติชนหรือคตินาบ้าน”

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 11-12) ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพ ในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมาภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ใน สิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจาก ประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อมา แก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจะเป็นและความเปลี่ยนแปลง”

จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2553: 36) กล่าวไว้ว่าภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยใช้ ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา อันเป็นผลของการใช้ สติปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสภาพต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ รวมทั้งได้มีการ แลกเปลี่ยน วัฒนธรรมกับกลุ่มอื่น

พระศักดิ์ ศรีศักดิ์วิชัย (อ้างถึงใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 : 31) กล่าวว่าภูมิปัญญาไทยมีกระบวนการเกิดที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรองและปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและ ความชำนาญ ที่สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดองค์ ความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

นันทสาร สีสลับ (อ้างถึงใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2547 เล่มที่ 23) กล่าวว่า ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและ

เชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขาภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจ ผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของภูมิปัญญาในแต่ละสาขานั้นๆ ให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบความสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ความเหมือนกันระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาไทยกับปราชญ์ชาวบ้านคือ บทบาทและภารกิจในการนำภูมิปัญญาไปใช้แก้ปัญหา และการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนความแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับระดับภูมิปัญญาที่จะนำไปแก้ปัญหาและถ่ายทอดกล่าวคือ ผู้ทรงภูมิปัญญาไทยย่อมมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาระดับชาติไปแก้ปัญหา หรือถ่ายทอด หรือผลิตผลงานใหม่ๆ ที่มีคุณค่าต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ส่วนปราชญ์ชาวบ้านมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปแก้ปัญหาหรือถ่ายทอดในท้องถิ่นอย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยเปรียบเหมือนฐานเจดีย์

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จาก

รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จนอาจเกิดความรู้ใหม่ขึ้นมา อีกตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

2.2 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีนักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ และการแบ่งแยก ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไป ดังต่อไปนี้

วิชิต นันทสุวรรณ (อ้างถึงในถวัลย์ มาศจรัส 2546: 4) ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้าน ออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน
3. ภูมิปัญญาเฉพาะด้าน

พัทธา สายหู (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2534: 110) ได้ อธิบายว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์ ในระดับบุคคลหรือกลุ่มประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชีวิตผู้นั้นหรือกลุ่มนั้นเอง
2. ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ความคิดของผู้อื่น จากประสบการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มอื่น
3. ส่วนที่ตนสังเคราะห์ขึ้นใหม่ จากประสบการณ์ของตนเอง และจากคำบอกเล่าสั่งสอนของผู้อื่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 13) ได้กำหนดขอบข่ายภูมิปัญญาไว้ 4 ลักษณะเพื่อใช้เป็น หัวข้อในการศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ ชาวบ้านไทย โดยชี้แจงประกอบว่า เป็นการประมวลภูมิปัญญาชาวบ้านไทยบางส่วนของพื้นที่คนไทย ระดับพื้นฐานให้คุณค่า และใช้ดำรงชีวิต เนื่องด้วยเวลาที่จำกัดในการค้นหาข้อมูลซึ่งได้แก่

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ ที่บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจ จากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ตามพื้นภูมิความรู้หลากหลายระหว่างภูมิภาค
4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การ ให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหา ตามพื้นฐานวัฒนธรรม ปรัชญาของชาวบ้าน

สุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ (2541: 61 - 68) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้าน และได้ให้แนวคิดที่ ภูมิปัญญาชาวบ้านหากจำแนกออกตามอรรถประโยชน์จะได้น้อย 5 ประเภทใหญ่ๆ โดยแต่ละประเภทยังแยกย่อยออกไปอีกตามกลุ่มชน ตามกาลและสถานที่ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ เป็นภูมิปัญญาเพื่อการอยู่รอดของชีวิต ซึ่งเป็นการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค
2. ภูมิปัญญาเพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน เป็นภูมิปัญญาที่พยายามให้มีชีวิตยั่งยืนมั่นคง ได้แก่ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง การหลีกเลี่ยงอันตราย การรวมพลังและการพึ่งพิง การทำและใช้ศาสตราวุธ รวมทั้งการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน
3. ภูมิปัญญาเพื่อการพิทักษ์ฐานและอำนาจ เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยฐานะ และอำนาจ เพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ได้แก่ ภูมิปัญญาสร้างและขยายฐานอำนาจ เช่น การขยายจำนวนวงศ์ญาติญาติให้ได้มากๆ ที่เด่นชัดคือ ธรรมเนียมการผูกคอง และผูกเกลอ ของชาวดั้ง ซึ่งเป็นเครื่องมือในการผูกมิตร และเป็นภูมิปัญญาในการบ่มเพาะให้กุลบุตรกุลธิดาเป็นคนดีมีคุณธรรม
4. ภูมิปัญญาจัดการเพื่อสาธารณะประโยชน์
5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ

ทรงจิต พูลลาภ และคนอื่นๆ (2546 : 1-8) ได้ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาไทยทั่วประเทศทั้งหมดจาก 4 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ในหัวข้อเรื่อง การศึกษาวิจัยศักยภาพ และสถานภาพของภูมิปัญญาไทย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน ในปี 2544 - 2546 โดยได้จัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป
2. ด้านหัตถกรรม (ผ้า ผ้าไหม เครื่องใช้ จักสาน ฯลฯ)
3. ด้านแพทย์แผนไทย ด้านสมุนไพร
4. ด้านการบริหารจัดการองค์การชุมชน สวัสดิการชุมชน
5. ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม
6. ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

ประเวศ วะสี (2547: 191) ประเทศไทยมีทรัพยากรชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ สมดังคำพูด “ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ” ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของบรรพชนไทย ทั้งในด้านฐานของการเรียนรู้ที่ไปสู่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย หรือเทคโนโลยี ตลอดจนเป็นฐานของปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีวิตที่สอดคล้อง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2542 : 31) ระบุว่าไว้ว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนง แต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่น สูตรทำอาหาร หรือคำรับตำราต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะได้ดังนี้ (1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น (2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดั่งงามที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้น (3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น (4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ (5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน (6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม (7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน (8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน (9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม (10) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

กรมส่งเสริมการเกษตร (อ้างถึง <http://tkagri.doae.go.th/temp.php?gpg = title 02 2553>) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นพอสรุปได้ดังนี้ (1) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม (2) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (3) เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต (4) เป็นเรื่องของ การแก้ไขปัญหามาการจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม (5) เป็นแกนหลักหรือกระบวนการที่สนับสนุนในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ (6) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง (7) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา (8) มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ (9) มีบูรณาการสูง (10) มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง (11) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

นาถยา คงยิ้ม (2549: 23-24) กล่าวว่าไว้ว่าประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน บรรดาภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งปวง ถ้าจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ตามอรรถประโยชน์ได้อย่างน้อย 5 ประเภท คือ เพื่อการยังชีพเพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การพิทักษ์ฐานะและอำนาจ การจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ และภูมิปัญญาที่เป็น การสร้างสรรค์พิเศษ แต่ละประเภทอาจจำแนกแยกย่อยได้นานาประการ แตกต่างกันไปตามกลุ่มชน ตามกาลและสถานที่ ในที่นี้จะกล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านพอสังเขปเป็นแนวดังนี้ (1) ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ (2) ภูมิ

ปัญหาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (3) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ (4) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม (5) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับยารักษาโรค

นันทสาร สีสลับ (อ้างถึงใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 23) กล่าวว่าภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ (1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช แลธรรมชาติ (2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน (3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลายทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชนสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน โดยแผนภาพดังนี้จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้นภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่างๆ เป็นต้นภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ

ธนาคารคลังสมองกรุงเทพมหานคร (2557: 2 -3) ได้แบ่งภูมิปัญญาผู้สูงอายุที่ควรอนุรักษ์และสืบทอด แบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ 6 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม เป็นผู้ที่นำแนวคิด ความรู้และประสบการณ์ มีผลงานด้านการทำไร่ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง ทำไร่นาสวนผสม ฯลฯ โดดเด่น เลี้ยงตัวเองและครอบครัวและตัวเองได้อย่างเพียงพอ มีแนวคิดที่ดีแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา เช่น ผู้คิดริเริ่มการทำเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรแบบพอเพียง เกษตรที่เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

2. สาขาคหกรรม คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และมีผลงานโดดเด่นในด้านต่างๆ เช่น

2.1 ด้านอาหาร เป็นต้นด้ารับการปรุง มีคุณค่าทางโภชนาการ ใช้วัสดุในท้องถิ่น รู้จักคิดดัดแปลงสูตรอาหาร หรือเป็นผู้ที่สืบสานตำราอาหารที่มีรสเลิศ

2.2 ด้านงานประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม สามารถทำเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้เช่น ทำผ้าไหมมัดหมี่ เย็บเสื้อผ้า

2.3 ด้านที่อยู่อาศัย สามารถจัดบ้านเรือนได้น่าอยู่ตามอัตภาพทำให้มีสุขภาพอนามัยในการอยู่อาศัย

3. สาขาศิลปกรรม

3.1 ด้านจิตรกรรม คือ ความสามารถในการวาดภาพฝาผนัง เขียนภาพลงบนผนัง หน้าผา การสลักลาย ฯลฯ

3.2 ด้านประติมากรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ มีฝีมือในการปั้น แกะสลัก การหล่อ เช่น หล่อพระพุทธรูป ปั้น โอง สลักลวดลาย ฯลฯ

3.3 ด้านสถาปัตยกรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ ประสพการณ์เรื่อง การก่อสร้างอาคาร บ้านเรือน โบสถ์ ศาลา ศาลพระภูมิ ฯลฯ

3.4 ด้านหัตถกรรม (งานช่างฝีมือ) คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำด้วยมือ เช่น เครื่องจักสานต่างๆ

3.5 ด้านงานประดิษฐ์ คือ ผู้มีความรู้ความสามารถด้านการจัดทำผลงาน เลียนแบบธรรมชาติ เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ บายศรี การแต่งลวดลายบนผ้า ฯลฯ

3.6 ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน) คือ ผู้มีความรู้ความสามารถ และประสพการณ์ด้านการเล่นดนตรี การขับร้อง การพ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ

4. สาขาสาธารณสุข คือ ผู้มีความรู้ความสามารถและประสพการณ์ด้านการใช้ยา สมุนไพร การรักษาโรคแผนโบราณ การรักษาสุขภาพอนามัย การสืบสานตำราสมุนไพร นวดแผนโบราณ ฯลฯ

5. สาขาภาษาและวรรณกรรม คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการแต่งวรรณกรรม พื้นบ้าน การคิดประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ ฯลฯ

6. สาขาอื่นๆ เช่น ด้านพิธีกรรม ด้านโหราศาสตร์ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี สรุปลงได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบไปด้วย ความรู้ ทักษะ และความเชื่อทางพฤติกรรมของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตที่เกิดจากการสะสมประสพการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และจะดำรงอยู่ได้ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ ทักษะ และความเชื่อทางพฤติกรรม ของบรรพบุรุษและขึ้นอยู่กับบุคคลหรือแต่ละชุมชนนั้นๆ สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำการศึกษาประกอบด้วย ภูมิปัญญา สาขาหัตถกรรม ได้แก่ ด้านอาหารและด้านงานประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่ม สาขาศิลปกรรม ได้แก่ ด้านงานประดิษฐ์ ด้านหัตถกรรม ด้านดนตรี (นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน) สาขาสาธารณสุข ได้แก่ ด้านการสืบสานตำราสมุนไพร ด้านการนวดแผนโบราณ เป็นต้น

2.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ในการดำรงชีวิตของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่เกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ ดังนักวิชาการหลายท่านได้สรุปดังนี้

องศ์ศิริ วิชาลัย (2552: 81) ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า เพราะเกิดจากการคิดค้นแก้ปัญหา สั่งสม บ่มเพาะด้วยประสบการณ์มานาน
2. เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ที่ถ่ายทอดให้ลูกหลานสืบทอดกันมาเพื่อความอยู่รอดของแต่ละท้องถิ่น
3. เป็นแนวทางแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตที่ควรเจริญรอยตามบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม
4. เป็นการสร้างความรัก ความผูกพันภายในครอบครัว ทำให้สังคมชุมชนท้องถิ่นเกิดสันติสุข
5. ช่วยพัฒนาการดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
6. สามารถนำมาพัฒนา ปรับปรุงและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน
7. เป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับชนรุ่นหลัง ที่ควรภาคภูมิใจและนำไปศึกษาเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อสถานศึกษาและชุมชน
8. เป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และคงไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น และประเทศชาติสืบไป

นิคม ชมพู่หลง (2548: 8) ให้ความเห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อสังคมมากมายหลายประการดังนี้

1. ทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง และสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
2. ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี ในการลดการพึ่งพาตนเองจากสังคมภายนอก
3. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมตามยุคสมัย
4. ใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่มบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

5. ทำให้ผู้เรียนรักจักท้องถิ่น รักและภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ใหม่

2.4 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีวิธีการดังนี้ (เรไร ไพรวรรณ, 2548: 20 – 23)

2.4.1 การลองผิดลองถูก มนุษย์สะสมความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ การลองผิดลองถูกแล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของคน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตประเพณี หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของคนกลุ่มนั้น กาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนเองประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไขป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิต บ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลง สถานการณ์เปลี่ยนไปมนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาใหม่ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก ต่อเมื่อไม่เรียนรู้คิดอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ต้องการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

2.4.2 ลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวดาน้ำเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภavnน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลัด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เป็นต้น การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปและได้กลายเป็นธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีปฏิบัติ

2.4.3 การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การถ่ายทอดความรู้ด้วยการทำจริงได้พัฒนาจนเป็นการส่งต่อ แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก สุภาษิต คำพังเพย และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสอนด้วยวิธีการสาธิตวิธีการ และสอนด้วยการบอกกล่าวด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต คู่มือ แผนที่ นิทาน เป็นต้น สุดแต่จะสะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน เหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้อาจถดถอยหรือสูญหายได้

2.4.4 การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน และความคาดหวังโดยไม่ต้องกรำแรงกายแรงใจแต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมก็ไม่มี การเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบังสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอย่างมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมมาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน สังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันทางสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ เพราะมนุษย์ ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

2.4.5 ศาสนา หลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐาน ความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ ภูมิปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็น การศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งยังเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วย

2.4.6 การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้ง ด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทยจึงเป็นพลวัต โลก โชน กว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูล ข่าวสาร อันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพ หรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปกับจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจาย เครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้ กว้างขวางและหลากหลาย สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคม

แห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ ที่มีภูมิปัญญา ทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างเอนกอนันต์

2.4.7 การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย จะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจ ในหมู่คนที่มิอาจพิงที่ต้องเสียดังโดยการบูชาเจ้าแม่กวนอิม เสด็จพ่อ ร.5 พระพรหม และการทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งมีอยู่ดาษดื่น เพื่อขอลาภผลหรือแก้วิกฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บด้วยการ ผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร และการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ การให้ หมออุทานายทนายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเองเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่ เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ท่ามกลาง ความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็น กระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมิได้ทั้งได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

2.4.8 ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดูตาม แบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็น เสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันคือ เป็นวิถีธรรมชาติ ธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนัก น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็น ธรรมชาตินิสัยมนุษย์ และเป็นการหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพก็จะเป็นการส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ที่ผลดีอีกทางหนึ่ง โดยนัยดังกล่าวนี้ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกับการขโมย ลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่มีปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

2.5 การสืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญา

วาริ หอมอุดม (2553: 37) พูดถึง คุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยการสืบทอด และการพัฒนาภูมิปัญญาเปรียบเสมือนสายใยของความผูกพันที่ส่งต่อจากบรรพบุรุษมายังคนรุ่นหลัง แต่ความผูกพันที่แสดงถึงความเป็นไทยนี้กำลังจะถูกกลบเลือนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ ศูนย์ทฤษฎีภาพอันเกิดจากภาษาคัดแปลงไปจากเดิมอย่างน่าวิตกไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือเขียน เช่น เวลาพูดใช้ภาษาไทยคำภาษาต่างชาติคำ หรือการตัดพยางค์เพื่อให้คำสั้นลง ความไพเราะเพราะพริ้งของคนตรีของไทยถูกแทนที่ด้วยบทเพลงและเครื่องดนตรีสมัยใหม่ วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมถูกรองรับจากธุรกิจทุนนิยมภายใต้ชื่อใหม่ว่า “การส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย” ความเอื้ออาทร ความห่วงใย และความปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข ด้วยเหตุนี้ การสืบทอดภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทยเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการ สำหรับวิธีการที่ควร

ดำเนินการ การมี 6 ข้อด้วยกันดังต่อไปนี้ (1) ปลูกฝังและถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย
 อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในเด็ก และเยาวชนเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา
 ไทย เช่น เพลงไทยเดิม การละเล่น การดนตรี เป็นต้น (2) อนุรักษ์เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่คน
 ไทยได้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (3) สนับสนุนและส่งเสริมงานพิพิธภัณฑ์
 ระดับท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น (4) ส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เข้ามา
 เป็นสถาบันหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมไทย (5) หลักสูตรของสถานศึกษาในทุกระดับ
 ต้องกำหนดให้มีการเรียนการสอนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเพื่อแสดงความเป็นไทย (6)
 ส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยมาประยุกต์กับการตลาดเพื่อการผลิตและการ
 เผยแพร่ให้นานาประเทศได้รู้จักภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวาง

ยูพา สัมศิริอำนวยศักดิ์ (2551: 42) พูดถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดต่อ
 กันมาตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ภูมิปัญญาของไทยเกิดจากความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของชาวบ้าน
 เช่นการทำมาหากิน ความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ได้คิดหาวิธีในการเอาของจากธรรมชาติมาสร้าง
 คัดแปลงให้เป็นเครื่องมือในการทำมาหากินของชาวบ้าน ในที่นี้จะยกตัวอย่าง เช่น เครื่องมือดัก
 ปลา (หลี่) ของคนลาวใต้ ซึ่งในการทำหลี่ของคนลาวใต้นั้นมีการสืบทอดกันยาวนาน คนกับคน คือ
 ในการทำหลี่ต้องอาศัยแรงงานจากคน ต้องมีความกล้าที่จะเสี่ยงต่อสภาพภูมิอากาศต่างๆ ต้องมี
 ความอดทนและรอเวลาเพราะต้องใช้เวลาในการสร้างหลี่ คนกับธรรมชาติ ในการสร้างหลี่นั้น
 ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเพราะการสร้างหลี่ทุกครั้งต้องอาศัยน้ำ ต้นไม้ ฝน เพราะสิ่งเหล่านี้ต้อง
 พึ่งพิงกันถึงจะสมบูรณ์ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ก่อนที่จะสร้างหลี่ต้องมีการเซ่นไหว้ก่อน
 เพื่อที่จะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นั้นๆเป็นการขออนุญาตในการทำหลี่เพื่อความปลอดภัยของทุกคน
 ที่มาร่วมกันทำหลี่ โดยปราศจากอันตรายและทุกคนกับมาอย่างปลอดภัย
 (http://www.gotoknow.org/profiles/users/som_social_study)

พระครูวินัยประจักษ์ (2545: 23-25) พูดถึง การสืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญาและ
 มีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการสืบทอดพัฒนาภูมิปัญญา มีดังนี้ (1) ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ มาผสมผสาน
 กับความรู้ใหม่ที่ได้รับ (2) การสั่งสม การสืบทอด ของความรู้ในเรื่องนั้น (3) ประสบการณ์เดิมที่
 สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้ (4) สถานการณ์เดิมที่มั่นคงหรือมีปัญหา
 ที่ยังหาทางออกยังไม่ได้ (5) รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ ทั้ง 5 ประการนี้
 ที่ปัจจัยเกื้อหนุนให้ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะ
 กล่าวคือ ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief)
 และพฤติกรรม (behavior) ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ
 แวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆและภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์เฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตนเอง

สามารถ จันทรสุริย์ (อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2534: 89 - 90) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น การถ่ายทอดเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านโดยมีรากเหง้าพื้นเพเดิมที่มั่นคงและมีเอกลักษณ์ ย่อมสามารถขยายผลได้ดีกว่าการเริ่มใหม่ทั้งหมดโดยขาดฐานรากเหง้าอันมั่นคง เช่นเดียวกับการติดตาหรือต่อยอดมะม่วงหรือไม้ผลอื่นๆ ซึ่งเกษตรกรผู้ชำนาญย่อมจะเลือกลำต้นที่มีรากเหง้าหรือรากแก้วอันมั่นคงก่อนเป็นอันดับแรก แล้วย่นำมาต่อยอดติดตา หรือเสียบกิ่งขยายให้เป็นพันธุ์ใหม่ต่างๆที่แข็งแรง เปรียบเสมือนการสืบทอดภูมิปัญญาที่กำลังกล่าวถึงฉันใดก็ฉันนั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทั่วไปจะปรากฏให้เห็นชัดเจนในด้านการถ่ายทอดให้แก่เด็กและผู้ใหญ่

สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2541: 117 – 118) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

1. การจัดประสบการณ์ตรงในรูปแบบต่างๆ ให้กับผู้ที่มารับการถ่ายทอดให้เกิดการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะวัยเด็ก ผู้ทรงภูมิปัญญาหลายท่านเห็นตรงกันว่าวัยเด็กเป็นวัยที่สำคัญต้องถ่ายทอดและปลูกฝังให้พวกเขาได้ปฏิบัติจริง เชิญวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่สถาบันและองค์กรต่างๆ จัดขึ้น

2. เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่สถาบันและองค์กรต่างๆ จัดขึ้น

3. ถ่ายทอดผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ตามเงื่อนไขและโอกาสที่มีเหล่านี้ เป็นต้น

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบของสื่อการบันเทิง โดยสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของบันเทิง เช่น ในคำร้องของลิเก ตะลุงของภาคใต้ กลอน คำสอยของภาคอีสาน เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติของท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมือง การปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่างๆ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 91 - 92) ได้ศึกษากรณีศึกษาชุมชนภาคกลาง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่ากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการดังนี้

1. การถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว เป็นวิธีการถ่ายทอดโดยบอกกล่าวแก่ญาติสนิทกัน เพื่อนสนิทหรือเป็นลูกหลานที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน จะไม่ยอมถ่ายทอดให้กับคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติหรือเพื่อนสนิท ความรู้ต่างๆ ชาวบ้านถือว่าเป็นความลับที่คนอื่นจะรู้ไม่ได้ เช่นความรู้เรื่องการเกษตร การปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เทคโนโลยีการดูแลรักษาให้ได้ผลผลิตดีมีราคาสูง เป็นต้น
2. การทดลองปฏิบัติโดยซักถามคนอื่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ และมีความเสี่ยงสูง เนื่องจากผู้ทดลองต้องลองผิดลองถูก และทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ
3. การทดลองปฏิบัติโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันกว่าจากเอกสารซึ่งพบว่าวิธีนี้ประสบผลสำเร็จดีกว่าการทดลองทำตามคนอื่น โดยขาดความรู้และประสบการณ์
4. การถ่ายทอดโดยวิธีการรวมกลุ่ม เป็นวิธีการขยายผลได้ดีและแพร่หลายทั่วไป เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในชุมชนหนองบัวหลวงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะมีผู้นำดี ชาวบ้านสามัคคีกันกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบผลสำเร็จ

สรุปได้ว่าภูมิปัญญาเป็นความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านคุณค่าของภูมิปัญญาและการสืบทอดเปรียบเสมือนสายใยของความผูกพันที่ส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นมาจากรุ่นหนึ่งถึงรุ่นหลัง แต่ความผูกพันที่แสดงถึงความเป็นไทยนี้กำลังจะถูกกลืนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยจะต้องมีการปลูกฝังและส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เข้ามาเป็นสถาบันหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาไทยเพื่อที่จะให้ภูมิปัญญาไทยดำรงอยู่ได้

ตอนที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับเขตนบุรี

ประวัติศาสตร์เขตนบุรี

พื้นที่ในเขตนบุรีเป็นส่วนหนึ่งของกรุงธนบุรีมาแต่อดีต ต่อมาเมื่อมีการจัดการปกครองท้องที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่เขตนบุรีเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอบางกอกใหญ่ ซึ่งจัดเป็นอำเภอชั้นในของพระนคร จากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2548 มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ จึงได้รับการจัดตั้งเป็นอำเภอราชคฤห์ ขึ้นกับจังหวัดธนบุรี โดยตั้งที่ว่าการอำเภอในพื้นที่ของ วัดราชคฤห์วรวิหาร จึงเรียกชื่ออำเภอตามชื่อวัด ครั้นถึงวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2459 จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบางยี่เรือ ตามชื่อตำบล ที่ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ และได้เปิดที่ว่าการเป็นเอกเทศของตัวเองเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2459 ต่อมาวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2482 จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนชื่ออำเภอบางยี่เรือเป็น อำเภอนบุรี เนื่องจากจังหวัดธนบุรีเคยเป็นราชธานีมาก่อน และเพื่อเป็นการเฉลิมพระ

เกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วย จนถึงวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2510 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาอยู่ ณ สถานที่แห่งใหม่ภายในบริเวณพื้นที่วัดเวฬุราชิม ตำบลบางยี่เรือ จนถึงปัจจุบัน ใน พ.ศ. 2541 จังหวัดธนบุรีถูกรวมเข้ากับจังหวัดพระนคร เป็นนครหลวงกรุงเทพมหานคร และเปลี่ยนเป็น กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2515 อำเภอต่างๆ ถูกเปลี่ยนเป็นเขต อำเภอธนบุรีจึงเปลี่ยนเป็น “เขตธนบุรี” ขึ้นกับกรุงเทพมหานคร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 แขวง คือ แขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญรูจี แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู และแขวงบุคคโล ต่อมาวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 กรุงเทพมหานคร มีประกาศเปลี่ยนแปลงพื้นที่แขวงบุคคโล แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู แล้วตั้งแขวงลำแหร และแขวงดาวคะนองเพิ่มรวมเป็น 7 แขวง โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา (สำนักงานเขตธนบุรี, 2548: 24)

ที่ตั้ง อาณาเขตสภาพพื้นที่

เขตธนบุรีเป็นเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งธนบุรี มีพื้นที่ 8.566 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 7 แขวง คือ แขวงวัดกัลยาณ์ แขวงหิรัญรูจี แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู แขวงบุคคโล แขวงลำแหร และแขวงดาวคะนอง โดยมีอาณาเขตดังนี้ (สำนักงานเขตธนบุรี, 2548: 25)

ทิศเหนือ ติดเขตบางกอกใหญ่ มีคลองบางกอกใหญ่เป็นเส้นแบ่งเขตและติดแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามคือเขตพระนคร

ทิศตะวันออก ติดเขตคลองสาน มีถนนประชาธิปไตย และคลองบางไส้ไก่เป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดเขตราษฎร์บูรณะ มีคลองดาวคะนอง เป็นเส้นแบ่งเขตและติดแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามคือ เขตบางคอแหลม

ทิศตะวันตก ติดเขตจอมทอง มีคลองบางสะแก คลองวัดใหม่ยายนุ้ย และคลองบางหลวง เป็นเส้นแบ่งเขตและติดเขตภาษีเจริญ มีคลองบางหลวงเป็นเส้นแบ่งเขต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเขตธนบุรี

เขตธนบุรี มีชุมชนดั้งเดิมที่เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้ทรงภูมิปัญญาหลากหลายสาขา ทั้งสาขาศิลปกรรม ด้านหัตถกรรม งานประดิษฐ์ สาขาคหกรรม ด้านอาหารและการประดิษฐ์ เครื่องนุ่งห่ม สาขาสาธารณสุข ด้านสมุนไพรต่างๆ รวมทั้งด้านศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ดังตัวอย่างของภูมิปัญญาท้องถิ่นของเขตธนบุรีที่ยกมาเป็นสังเขปดังนี้

1. ชลู้บ้านลาว ชุมชนวัดบางไส้ไก่

ชลู้บ้านลาว (ชุมชนวัดบางไส้ไก่) กล่าวกันว่าชาวลาวที่ชุมชนบางไส้ไก่นั้น บรรพบุรุษเดิมเป็นชาวเวียงจันทน์ เมื่อถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยศึกของไทย จึงได้นำความรู้ในการทำชลู้ และแคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านมาด้วย เนื่องจากบริเวณที่ตั้งรกรากนั้นอยู่แถววัดบางไส้ไก่ จึง

เรียกกันจนติดปากว่า "หมูบ้านลาว" การทำขลุ่ยเริ่มจากการนำไม้มาตัดเป็นท่อนตามความยาวของปล้องไม้ และนำไปตากแดด 15 - 20 วัน เพื่อให้เนื้อไม้แห้งสนิท แล้วจึงคัดขนาด เลือกประเภท จัดเงา แล้วจึงเจาะรูขลุ่ยโดยใช้แคนเทียบเสียง ส่วนขั้นตอนทำลวดลายนั้นใช้ตะกั่วหลอมให้เหลว แล้วใช้ช้อนตักราดลงบนขลุ่ยเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ลายพิกลุล ลายดอก เป็นต้น จากนั้นจึงแกะปากนกแก้วเพื่อตั้งเสียง ไม้รวกที่ใช้ทำขลุ่ยสังัดเป็นพิเศษจากหมู่บ้านท้ายพิกลุล อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี ทำการคาบขลุ่ยโดยการเหลาไม้สัก หรือไม้เนื้อแข็งอุดเข้าไปในรู เว้นช่องสำหรับให้ลมเป่าผ่าน ต้องทำให้ระหว่างปากขลุ่ยกับปากนกแก้วโค้งเป็นท้องช้าง เพื่อให้ได้เสียงที่ไพเราะ กังวาน แล้วจึงทดสอบว่าได้เสียงที่มาตรฐานหรือไม่

ปัจจุบันมีครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำขลุ่ยประมาณ 10 หลังคาเรือน ด้วยคุณภาพและความมีชื่อเสียงมาตั้งแต่ในอดีตของ "ขลุ่ยบ้านลาว" ลูกค้าส่วนใหญ่จึงนิยมมาสั่งทำขลุ่ยถึงในหมู่บ้าน นอกเหนือจากการส่งขายตามร้านจำหน่ายเครื่องดนตรีไทยที่มีชื่อเสียง (สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2554: 105)

2. หัวโขน

บ้านศิลปไทย (ชุมชนวัดบางไส้ไถ่) คุณสุข เพ็ไพ และคุณเจริญ กิจราษฎร์ ประดิษฐ์ หัวโขนและเครื่องละครมากกว่า 20 ปี ผลงานส่วนใหญ่จะมีวางจำหน่ายที่นารายักษ์ ศึกษาศึกษาภัณฑ์ และร้านค้าในตลาดนัดสวนจตุจักร ซึ่งอยู่ในบริเวณโครงการ 24 ซอย 2 การทำหัวโขนของบ้านศิลปไทยนั้นเริ่มจาก การนำดินมาปั้นเป็นหน้าหุ่น เช่น ทศกัณฐ์ พระพิฆเนศ ฯลฯ เมื่อได้แบบที่ต้องการแล้ว ก็นำหุ่นดินที่ได้มาหล่อเป็นหุ่นถาวร นำกระดาษสา หรือกระดาษถุงปูนซีเมนต์มาแปะ บนหุ่นด้วยแป้งข้าวเจ้า แล้วนำหุ่นที่แปะกระดาษเสร็จแล้วไปตากแดดประมาณ 1 - 2 วัน จากนั้นผ่าเอากระดาษออกจากหุ่น ตกแต่งรอยผ่า ปัดรอยให้สนิท แล้วตัดขอบกันหน้า กันตา บั้นหน้า บั้นชั้น ตีลายโดยเอาลายมาติดตามต้องการ เสร็จแล้วนำไปตากแดดให้แห้งประมาณ 1 วัน แล้วจึงลงสีพื้นเพื่อปิดทอง เขียนหน้า ตกแต่งและประดับพลอย จึงเป็นอันเสร็จเรียบร้อย ทั้งสองท่านได้รับการประกาศเกียรติคุณจาก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะ ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม ภาคกลาง สาขาศิลปะ การช่างศิลปะ และการช่างฝีมือประจำปี 2535 และได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นผู้อนุรักษ์ศิลปะไทยในปี 2539

3. หัตถกรรมของจิว

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ทรงภูมิปัญญาของจิวในเขตชนบุรี คุณชูพันธ์ บรรจงชาติ อาชีพทำหัตถกรรมของจิว อาศัยอยู่ ถนนเจริญนคร แขวงดาวคะนอง เขตชนบุรี การเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เกิดจากการเรียนรู้ในวงการของจิว เรียนรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งเรียนรู้ชมรมของจิวที่แกรนด์ไชน่า ราชนวส์ และศูนย์วิชาชีพหัตถกรรมของจิวเจริญนคร วิธีการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติ

การพัฒนาผลงานด้านรูปแบบและสีสรรสวยงามลักษณะของผลงานของจิ๋ว จะเป็นลักษณะต่างๆที่เลียนแบบของจริงทุกประการ เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งของจิ๋วมีประวัติศาสตร์ยาวนานหลายร้อยปี ผลิตภัณฑ์ของจิ๋ว ได้แก่ สิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตจิ๋ว ขนบธรรมเนียมประเพณีจิ๋ว ชุดอาหารการกินจิ๋ว เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้ปั้นของจิ๋ว ได้แก่ เลื่อยช่างไม้ อุปกรณ์ช่างสังกะสี เครื่องปั้นดิน ดินวิทยาศาสตร์ และสีเลซิน (วาสนา เพิ่มพูล, 2555: 29-30)

4. หมูออมสิน

หมูออมสิน เป็นภูมิปัญญา สาขาศิลปกรรม ด้านงานประดิษฐ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาท่านหนึ่ง คือ คุณชนน ฐนน้อย อาศัยอยู่แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี เกิดที่ชุมชนกุฎีจีน ได้สั่งสมประสบการณ์ โดยเรียนรู้จากครอบครัว บิดา มารดา เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ มีวิธีการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ศึกษาค้นคว้าลองผิดลองถูก จนชำนาญ มีประสบการณ์ผลิตหมูออมสินมากกว่า 50 ปีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะได้รับเชิญไปสาธิตวิธีทำตามโรงเรียนต่างๆ การสืบทอดไม่มีลูกหลานสืบทอด มีเพื่อนบ้านและนักเรียนในชุมชนมาฝึกบ้างเป็นครั้งคราว ผลจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาทำให้มีสมาชิกใหม่มาฝึกหัดทำหมูออมสินและเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนมีผลทำให้คนรู้จักมากขึ้น

ลักษณะของผลงานเป็นการใช้วัสดุ ในท้องถิ่นที่เหลือใช้ หมูออมสินจะมีสีแดง มีการตกแต่งด้วยสีน้ำมัน มี 7 ขนาด เรียงกันเป็นหมู ตกแต่งลวดลายงดงาม วัสดุที่ใช้ประกอบด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษแข็ง/กระดาษกล่อง กระดาษอ่อนสีขาวสำหรับปิดไม่ให้เห็นกระดาษหนังสือพิมพ์ แป้งเปียก แทนพิมพ์หมูแดงหล่อด้วยปูนขาว สีน้ำมัน(แดง ดำ ขาว) น้ำมันเบนซินผสมสี ไหมพรมทำหางหมู หูหมู และลูกบิดหลากสีสำหรับตกแต่งหาง(วาสนา เพิ่มพูล, 2555: 3-5)

5. ขนมฝรั่งกุฎีจีน

ขนมฝรั่งกุฎีจีน เป็นภูมิปัญญาสาขาคหกรรม ด้านอาหาร ลักษณะของภูมิปัญญาเป็นขนมฝรั่งหรือขนมไข่ซึ่งมีวิวัฒนาการจากขนมอบของต่างชาติ ชาวโปรตุเกส สมัยก่อนย่านฝั่งธนบุรี เล่าลือกันว่าขนมฝรั่งกุฎีจีน ในชอยชุมชนกุฎีจีนเป็นขนมโบราณซึ่งครอบครัวสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เอกลักษณะของขนมชนิดนี้คือเป็นลูกผสมระหว่างจีนกับฝรั่ง สูตรดั้งเดิมที่สืบทอดมาแต่โบราณจะใช้แป้งสาลี ไข่ และน้ำตาล เท่านั้น มีลูกเกด ชื่นพริก ตกแต่งส่วนหน้าเข้าเตาอบความร้อนพอดีจะได้ขนมที่กรอบนอกนุ่มใน วัสดุที่ใช้ในการทำคือ เครื่องตีไข่ เตาอบประดิษฐ์เอง ไม้พายพิมพ์ทองเหลือง กิมสำหรับคียบ กะละมัง กังเคาะขนม อ่างผสมแป้ง เป็นต้น

ผู้ทรงภูมิปัญญาการทำขนมฝรั่งกุฎีจีน คือ นางวรรณ มณีประสิทธิ์ อายุ 79 ปี อาศัยอยู่ในชุมชนกุฎีจีน การเรียนรู้จากการสืบทอดจากครอบครัว วิธีการเรียนรู้ครูพักลักจำและลงมือปฏิบัติ

จนเกิดความเชี่ยวชาญด้านการทำขนมฝรั่งกุฎีจีนและมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน (วาสนา เพิ่มพูล, 2555: 61-63)

6. ปลาตะเพียนนวลลายไทยวิจิตร

ปลาตะเพียนนวลลายไทยวิจิตร ลักษณะของผลงานเป็นปลาตะเพียนโบราณ ที่กลายเป็นงานหัตถกรรมและสินค้าที่ขายทั่วไป ปลาตะเพียนเป็นสัญลักษณ์แห่งความสมบูรณ์เมื่อसानปลาตะเพียนแล้วจัดเป็นพวงสวยงามนำไปแขวนในบ้านเรือนหรือแขวนไว้บนเปล ปลาตะเพียนโบราณเป็นฝีมือของชาวบ้านที่สวายนสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตในสมัยอยุธยา จนมีชื่อเสียงแพร่หลาย ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นของผลิตภัณฑ์คือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษมีความสวยงาม ความละเอียด และการแสดงลวดลายบนโบราณ และยังเป็นสื่อในการสอนลูกให้รู้จักความรักความสามัคคี ต่อมา มีการดัดแปลงใช้วัสดุทดแทน ได้แก่ พลาสติก หรือผ้า เนื่องจากชาวต่างชาติสามารถนำเข้าประเทศได้สะดวกกว่า ส่วนประกอบการทำปลาตะเพียน ได้แก่ โบราณ วัสดุทดแทนผ้าและพลาสติก สี น้ำมัน กาวชนิดไม่ละลายน้ำ

7. บ้านปี่พาทย์ตระกูลพาทย์โกสลด

บ้านปี่พาทย์ตระกูลพาทย์โกสลด เป็นบ้านของนักดนตรีไทยที่มีความสามารถและมีชื่อเสียงสืบสายแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันบ้านพาทย์โกสลดยังปรากฏเครื่องดนตรีที่เล่าสืบกันมาว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ต้นสกุลชั้นสูงที่สืบได้ คือ หลวงกัลป์ยามมิตดาวาส (ทับ พาทย์โกสลด) คาดว่าเกิดราวปลายสมัยรัชกาลที่ 3 มีความสามารถในการบรรเลงซอสามสายเป็นอย่างยิ่ง และภรรยาของท่านก็มีฝีมือในการบรรเลงจะเข้ ได้เป็นครูสอนดนตรีฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยเช่นกัน ต่อมาจางวางทั่ว พาทย์โกสลด บุตรชายมีความเชี่ยวชาญทางดนตรี โดยเฉพาะฆ้องวง ระนาดเอก และการแต่งเพลง จึงได้ทำหน้าที่ควบคุมวงปี่พาทย์ในวังบางขุนพรหมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต และได้นำวงปี่พาทย์พาทย์โกสลดเข้าไปเป็นวงประจำวัง จนได้รับตำแหน่งจางวางที่วังนี้ จางวางทั่วได้เรียนโน้ตดนตรีสากลจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ วรพินิต และได้ทำการสอนแตรววงให้แก่ทหารทั้งทหารเรือและทหารมหาดเล็กซึ่งเป็นข้าราชการบริพารของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ วรพินิต ต่อมาทายาทของจางวางทั่วคือ ครูเทวาประสิทธิ์ และคุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวราณ ได้ดูแลวงดนตรีพาทย์โกสลดจนถึงอายุชัย ปัจจุบันนายสมศักดิ์ ไตรยวาสน์ เป็นผู้ควบคุมวงดนตรีและเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเพลงและประวัติของบ้านพาทย์โกสลด ผู้สนใจสามารถมาขอเข้าชมเครื่องดนตรีที่ทรงคุณค่าของบ้านพาทย์โกสลดได้โดยต้องนัดหมายล่วงหน้า (สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2554: 102)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยกมาข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นเขตธนบุรี จากหลากหลายภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มี ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ควรต้องอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้มาศึกษาเรียนรู้และสืบทอดให้กับคนรุ่นต่อไป

สถานศึกษาในเขตธนบุรี

เขตธนบุรี มีสถานศึกษาหลายระดับทั้งระดับในอนุบาล จนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดสถานศึกษาดังนี้ (สำนักงานเขตธนบุรี, 2548: 29) และ www.bangkok.go.th/thonburi

1. โรงเรียนประถมศึกษากรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานเขตธนบุรี มี 17 แห่งคือ

1.1 โรงเรียนวัดประยุรวงศ์	1.2 โรงเรียนวัดขุนจันทร์
1.3 โรงเรียนวัดบุคคโล	1.4 โรงเรียนวัดดาวคะนอง
1.5 โรงเรียนวัดกัลยาณมิตร	1.6 โรงเรียนวัดราชคฤห์
1.7 โรงเรียนวัดประดิษฐาราม	1.8 โรงเรียนวัดบางสะแกใน
1.9 โรงเรียนวัดเวฬุราชิม	1.10 โรงเรียนก้นตทาราราม
1.11 โรงเรียนวัดโพธิ์นิมิต	1.12 โรงเรียนวัดโสมนัสราช
1.13 โรงเรียนวัดกระจัดพิณิจ	1.14 โรงเรียนวัดราชวรินทร์
1.15 โรงเรียนวัดบางสะแกใน	1.16 โรงเรียนวัดใหญ่ศรีสุพรรณ
1.17 โรงเรียนวัดบางน้ำจืด	
2. โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนมี 4 แห่งคือ

2.1 โรงเรียนแก้ววิทยา	2.2 โรงเรียนครุณวิทย์วิทยา
2.3 โรงเรียนสหบำรุงวิทยา	2.4 โรงเรียนมนตรีวิทยา
3. โรงเรียนอนุบาล ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนมี 9 แห่ง คือ

3.1 โรงเรียนมณีวิทยา	3.2 โรงเรียนประจักษ์วิทยา
3.3 โรงเรียนฤดีศึกษา	3.4 โรงเรียนจรรยาพรพิทยา
3.5 โรงเรียนสหนิมิตวิทยา	3.6 โรงเรียนพรประสาทวิทยา
3.7 โรงเรียนกมลจิ่งจัน	3.8 โรงเรียนอำนวยการศึกษา
3.9 โรงเรียนสตรีกุหลาบ (ธนบุรี)	3.10 โรงเรียนอนุบาลแสงอรุณธนบุรี
3.11 โรงเรียนวรรณบูรณศึกษา	3.12 โรงเรียนอนุบาลพัชรินทรพร
4. โรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนมี 2 แห่ง คือ

- 4.1 โรงเรียนช่างตากุ้งึกศึกษา
- 4.2 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
5. โรงเรียนอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน มี 4 แห่ง คือ
  - 5.1 โรงเรียนช่างตากุ้งึกคอนเวนท์
  - 5.2 โรงเรียนแสงอรุณศึกษา
  - 5.3 โรงเรียนวัฒนะศึกษา
  - 5.4 โรงเรียนศิริรักษ์วิทยา
6. โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มี 4 แห่ง คือ
  - 6.1 โรงเรียนวัดอินทาราม
  - 6.2 โรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง
  - 6.3 โรงเรียนศึกษานารี
  - 6.4 โรงเรียนชนบุรีวรเทพีพลารักษ์
7. สถานศึกษาระดับอุดมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษามี 2 แห่ง คือ
  - 7.1 มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
  - 7.2 มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

ตอนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

นิรันด จงวุฒิเวศน์ , 2527 (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจโดยกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพคือถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้แสดงว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลของความร่วมมือร่วมใจ การประสานงานและความรับผิดชอบ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2540) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมดังนี้ การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะ สมาชิกของสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน พัฒนาการรับรู้ สติปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตของตนด้วยตนเอง และในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในช่วงต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนาดังนี้

- ร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหาและตัดสินใจเลือกวิธีแก้ปัญหา

- ร่วมปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนา
- ร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการพัฒนา
- ร่วมประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา

Douglah (1970: 90) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) ว่าเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือ โครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การไปออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ส่วนกลุ่มอื่นๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

Cohen and Uphoff (1977: 6) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในทัศนะของการพัฒนา ชนบทว่า “การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของประชาชน 4 ประการ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร (2) มีส่วนในการดำเนินโครงการ ตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุน โครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ (3) มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ (4) มีส่วนในการประเมินผลโครงการ”

White (1982 อ้างถึงในกรมการพัฒนาชุมชน, 2529: 11) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 มิติด้วยกัน มิติที่หนึ่ง คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำ และ ทำอย่างไร มิติที่สองมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานและยังมีอีกมิติหนึ่งที่น่าจะพิจารณาเป็นมิติที่สี่ คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

Gustavo (1992: 4) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้น โดยปกติทั่วไปเป็นที่เข้าใจกันว่าหมายถึงการเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่าง แต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและถี่กลงไปกว่าเพียงการมีส่วนรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมนี้เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบของแต่ละบุคคลหรือกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม

Whang (1981: 91-92) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงกระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงานหรือทรัพยากรต่อสถาบัน/ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา

Cohen and Uphoff (อ้างถึงใน จรัญญา บรรเทิง, 2548) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมเป็น 4 ด้าน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Participation in Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

สำหรับการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ นี้ นักวิชาการสาขาต่าง ๆ มีจุดเน้นของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไป ซึ่ง Cohen and Uphoff ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การตัดสินใจชนิดนี้เป็นศูนย์กลางของการเกิดความคิดที่หลากหลาย มีการกำหนดและประเมินทางเลือกตัดสินใจ เลือกเปรียบเทียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติ สามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น 3 ชนิด คือ

1.1 การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น (Initial Decisions) เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการจากคนในท้องถิ่น และวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่จะเลือกเอาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนและมีความเป็นรูปธรรม โดยผ่านการใช้กระบวนการตัดสินใจ ในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญของท้องถิ่นและป้องกันความเข้าใจที่อาจจะเกิดขึ้นและเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งคนในท้องถิ่นสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับตั้งแต่ช่วงเริ่มต้น โครงการทั้งในเรื่องการเงิน การจัดสรรบุคลากร ตลอดจนวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการและสนับสนุนโครงการที่จะนำเข้ามา

1.2 การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ (On-going Decisions) คนในท้องถิ่นอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเริ่มต้น แต่ถูกขอร้องให้เข้ามาดำเนินการเมื่อโครงการเข้ามา ความสำเร็จในช่วงนี้เกิดขึ้นได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น ซึ่งโครงการจะต้องค้นหาความต้องการของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในภายหลังนี้ และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

1.3 การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ (Operational Decisions) เป็นความเกี่ยวข้องในองค์กรเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการเข้ามาสู่คนในท้องถิ่น มีการรวบรวมขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติการกิจกรรมในโครงการ กรอบที่สมาชิกยึดถือประกอบด้วย การประชุมเพื่อจัดทำนโยบาย การคัดเลือกผู้นำที่มีอิทธิพลต่อองค์กร

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติคนในท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ แบ่งได้เป็น 3 ชนิด คือ

2.1 การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร (Resource Contribution) สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ได้แก่ แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และข้อมูลข่าวสาร ทั้งหมดนี้เป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่น นำมาใช้เพื่อพัฒนาโครงการ การส่งเสริมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่น

เป็นสิ่งที่ดี การบริจาคเงินและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และอื่น ๆ แสดงให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้ คือ การรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและทำอะไร โดยวิธีการสมัครใจ การได้รับค่าตอบแทน หรือโดยการบีบบังคับ การสนับสนุน เรื่องทรัพยากรบ่อยครั้งที่พบว่ามีความไม่เท่าเทียมกันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

2.2 การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน (Project Demonstration and Co-ordination) คนในท้องถิ่นสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงาน โดยการเป็นลูกจ้างหรือสมาชิกทีมที่ปรึกษาหรือเป็นผู้บริหาร โครงการ เป็นสมาชิกอาสา ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรมของโครงการ มีการฝึกอบรมให้รู้เทคนิคการปฏิบัติงานในโครงการสำหรับผู้เข้ามาบริหาร หรือประสานงาน วิธีนี้นอกจากจะเพิ่มความไว้วางใจให้กับคนในท้องถิ่นแล้วยังช่วยให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาของตนเองอีกด้วย อีกทั้งยังทำให้เกิดการสื่อสารข้อมูลภายใน และได้รับคำแนะนำซึ่งเป็นปัญหาของคนในท้องถิ่น ตลอดจนผลกระทบที่ได้รับเมื่อโครงการเข้ามา

2.3 การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ (Enlistment) การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผลเสียที่ตามมาหลังจากนำโครงการเข้ามา และผลที่เกิดกับคนในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ควรมองข้ามไป การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ 3 ชนิด คือ

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ (Material Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล เช่น เป็นการเพิ่มการบริโภค รายได้ และทรัพย์สิน แต่สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้การสรุปข้อมูลล้มเหลวได้ ซึ่งควรวิเคราะห์ให้ได้ว่าใครคือผู้มีส่วนร่วม และดำเนินการให้เกิดขึ้น

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม (Social Benefits) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ บริการหรือความพึงพอใจการสาธารณูปโภค การเพิ่มโครงการพัฒนาท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการผสมผสานเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจน จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทั้งในเรื่องปริมาณ การแบ่งผลประโยชน์ และคุณภาพบริการและความพึงพอใจ

3.3 ผลประโยชน์ด้านบุคคล (Personal Benefits) เป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามา เป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมือง โดยผ่านความร่วมมือในโครงการ ผลประโยชน์สำคัญที่ได้จากโครงการมี 3 ชนิด คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อำนาจทางการเมือง และความรู้สึกว่าตนเองทำงานมีประสิทธิผล การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ควรศึกษาผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วย เพราะอัตราการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์มีความแตกต่างกัน จะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวางนโยบายหลักที่เกี่ยวข้องว่าจะให้

ใครมีส่วนร่วม หากผลที่ออกมาตรงกันข้ามกับความคาดหวัง จะได้แก้ไขเพื่อหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการวางรูปแบบใหม่

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นส่วนที่มีการเขียนเป็นรายงานไว้น้อย สามารถประเมินโครงการได้ 2 รูปแบบคือ การมีส่วนร่วมทางตรง และการมีส่วนร่วมทางอ้อม การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางมากกว่าคนในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ประเมินผลด้านงบประมาณ ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อโครงการ ประเมินว่ามีผู้เห็นด้วยกับโครงการหรือไม่ ผู้ที่มีส่วนร่วมได้แก่ใครบ้าง มีส่วนร่วมโดยวิธีใด มีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ หรือผ่านตัวแทนที่เลือกเข้าไปอย่างไร และทำอย่างไร ความคิดเห็นต่าง ๆ จึงจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์

โดยสรุปแล้ว ความหมายโดยทั่วไปของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และรับผิดชอบดำเนินการ ในกิจการใดๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชน

ตอนที่ 5 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางในการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ

เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) หมายถึง เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน เศรษฐกิจแบบนี้มีความต้องการตอบสนองความต้องการด้วยผลผลิตจากธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุด ซึ่งรวมไปถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เช่น มีความรู้คู่คุณธรรม ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป หรือไม่สุดโต่ง ไปข้างใดข้างหนึ่งและต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง ทุกการตัดสินใจ คือการลงทุนต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลคำนึงถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเผชิญผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ซึ่งต้องมีเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการคือ การมีความรู้ และการมีคุณธรรม ซึ่งการมีความรู้ หมายถึง มีความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการนำความรู้วิชาการเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการปฏิบัติ ส่วนการมีคุณธรรม หมายถึง มีความตระหนัก มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร การใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (อภิญา ตันทวีวงศ์, 2549 อ้างถึงใน ธรรมนูญ หลักคำและคณะ, 2553: 17)

ถวัลย์ มาศจรัส (2550: 38 - 39) ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิด

จากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา (2550: 6 – 7) ให้ความหมายว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ ความมีเหตุผล มีคุณธรรม สร้างภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญานามธรรม เป็นหลักคิด หลักการที่มีการประมวล สังเคราะห์ขึ้นมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มาที่ไป ความหมายของชีวิตและสังคม

กรมวิชาการ (2546: 160) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการคือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและการปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ชว่บวบ เดียวจนเดียวรวยแบบกะทันหัน เดือดงาน ไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประชาชนมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกินจึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัธยาศัยและที่สำคัญไม่หลงใหลในวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด หันมายึดทางสายกลางในการดำรงชีวิต

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิต ส่งผลให้สามารถใช้หลักการพึ่งตนเองได้ โดยยึดหลักสำคัญ 5 ประการ คือ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543: 3)

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติ โดยรวม เอื้ออาทร ประนีประนอม และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ อยู่บนพื้นฐานของเมตตาธรรม
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด พร้อมหาทางเพิ่มคุณค่าโดยยึดอยู่บนหลักของความยั่งยืน
4. ด้านเทคโนโลยี เลือกใช้เฉพาะสิ่งที่สอดคล้องกับ ความต้องการและสภาพแวดล้อม และการพัฒนาเทคโนโลยีของเราด้วย
5. ด้านเศรษฐกิจ ยึดหลักความพออยู่ พอกิน พอใช้ หลังจากนั้นคิดหารายได้เพิ่มในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หลีกเลี่ยงการก่อหนี้และลดความเสี่ยง

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทศพร สิทธิชนชัย (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ใน โรงเรียนอ่อนหม้อประชาสรรค์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัจจุบันและปัญหาในการดำเนินการใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนอ่อนหม้อประชาสรรค์ สภาพปัจจุบันพบว่า โรงเรียนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าในการจัดการแหล่งเรียนรู้ มีนโยบาย แผนการดำเนินงาน และโครงการในการจัดการแหล่งเรียนรู้ ปัญหาที่พบขาดการนิเทศและติดตามการจัดแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่องงบประมาณที่จัดสรรให้กับแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในโรงเรียนยังมีน้อย ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่รับผิดชอบ บุคลากรมีภาระงานมากทำให้ไม่มีเวลาในการให้บริการ ยังขาดการสนับสนุนเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ตามงานที่รับผิดชอบ แหล่งเรียนรู้ในภาพรวมมีสภาพแวดล้อมสะอาดและปลอดภัยในการศึกษาหาความรู้ ปัญหาที่พบยังมีห้องโสตทัศนศึกษาเป็นสถานที่ที่ยังไม่เหมาะสมในการฝึกปฏิบัติ 2) แนวทางการดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนประกอบ ด้วยผลที่ได้จากการอบรมเชิงปฏิบัติ การการศึกษาดูงานและการประชุมวางแผนปฏิบัติการพัฒนานำมาเป็นแนวทางในการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน 3) ผลการพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ทั้งสภาพและล้อมจำนวนทรัพยากรและคณะกรรมการดำเนินการ อยู่ในระดับมาก

นิตยา เกตุครุฑ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาไม้ผล ตำบลนานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนตำบลนานกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อม สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกไม้ผล ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สืบสานขนบธรรมเนียม ประเพณี ร่วมกันอย่างกลมกลืนเหนียวแน่น มีกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ยั่งยืน เกิดสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มอย่างแน่นแฟ้น และยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ มีความพร้อมต่อการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน หัวใจสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ อยู่ที่การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เป็นขุมพลังของชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกันร่วมกันปลูกจิตสำนึก ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนเอง และได้รับแบบในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

เรไร ไพรวรรณ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีศึกษาชุมชนเขตนครบุรี ผลการศึกษาพบว่า จำนวนผู้รู้ภูมิปัญญาในเขตนครบุรีทั้ง 44 ชุมชน มี 297 คน เป็นชาย ร้อยละ 40.80 หญิงร้อยละ 53.20 มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาร้อยละ 35.02 แขนงที่พบผู้รู้ภูมิปัญญาสูงสุดคือ แขนงบายี่เรือ ร้อยละ 19.53 ผู้รู้ภูมิปัญญาซึ่งมีอายุ 45 ปีขึ้นไปที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญามากที่สุดคือ แขนงหัตถกรรม ร้อยละ 29.79 ผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยมี 6 คน เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาใน 3 สาขา คือ สาขาศิลปกรรม 4 คน สาขาหัตถกรรมและอุตสาหกรรม 1 คน และสาขาการจัดการ 1 คน ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมและสาขาหัตถกรรมและอุตสาหกรรม เรียนรู้ภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษและผู้ใกล้ชิด ส่วนผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การถ่ายทอดภูมิปัญญาพบว่า มีองค์ประกอบหลักในการถ่ายทอดภูมิปัญญา 5 องค์ประกอบคือ วิธีการถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด เนื้อหา เวลาและการประเมินผล แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญา ผู้รับการถ่ายทอดและผู้ให้บริการหรือผู้เกี่ยวข้องเห็นด้วยกับการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์ และส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยต่อไป และควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรด้วย

ประกอบ ใจมั่น (2547) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับมหาวิทยาลัยราชภัฏ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการบริหารจัดการความรู้ พัฒนาระบบบริหารจัดการความรู้ พัฒนาต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิเคราะห์ประสิทธิผลของต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิ

ปัญญาท้องถิ่น ผลปรากฏว่าต้นแบบระบบคอมพิวเตอร์เพื่อบริหารจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับว่าเป็นฐานความรู้และศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับอาจารย์ นักศึกษาชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

อรรถพร ไฝเอ้ย (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย, เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ครูสังคมศึกษาได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยมีลักษณะที่ครูสังคมศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอนคือ การเชิญผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักเรียนในสถานศึกษา การนำนักเรียนเข้าไปเรียนรู้กับผู้มีความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตัวเอง สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้สอน ลักษณะที่ใช้สอนและวิธีที่ใช้ในการสอนจะมีความแตกต่างกันไปตามสาระวิชา

สุภารัตน์ ชาญเลขา (2545) ได้ศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชน เพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรม เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อวางแผนพัฒนาด้านวัฒนธรรมแล้วพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรม หลังจากนั้นได้ตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนในฝั่งธนบุรี ผลการวิจัยพบว่าสถาบันอุดมศึกษาควรต้องสนองรับนโยบายของรัฐจากข้อกำหนดตามกฎหมายให้สถาบันการศึกษากระจายอำนาจให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารงานด้านวัฒนธรรม การจัดการศึกษา การจัดทำสื่อปฏิสัมพันธ์วัฒนธรรมของชาติและดำเนินการตามยุทธศาสตร์การพัฒนา วัฒนธรรมด้วยกระบวนการพลังร่วมและความต้องการให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชนเพื่อพัฒนาด้านวัฒนธรรมมีทั้งหมด 15 องค์ประกอบและการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบพบว่าชุมชนฝั่งธนบุรีเห็นด้วยกับการนำรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันราชภัฏกับชุมชนมาใช้กับโครงการจัดตั้งศูนย์กรุงธนบุรีศึกษา

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับผู้ที่ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการศึกษารวมทั้งรูปแบบในการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการวิจัย